

PAULO FREIRE’NİN FELSEFESİNDE ÖZGÜRLEŞMENİN ARACI OLARAK EĞİTİM*

Zafer YILMAZ**

ÖZET

Eleştirel pedagojinin önde gelen isimlerinden Paulo Freire, eğitimi, bireyin özgürleşmesine hizmet eden bir araç olarak görür. Ancak O’na göre geleneksel anlayışta eğitim, bir tahakküm aracı haline getirilmiştir. Freire, baskıcı toplum yapısına uygun düşen geleneksel eğitimi, “bankacı eğitim modeli” olarak tanımlar ve eleştirir. Bu modelde öğrenciler nesne, öğretmenler ise özne konumundadır. Böyle bir anlayışta diyalog değil, tek yanlı bir dayatma söz konusudur. Dolayısıyla geleneksel eğitim modeli baskıcı, otoriter bir yapıya sahiptir ve egemen grubun tahakkümünü sürdürmesine hizmet eder. Freire, eleştirdiği “bankacı eğitim modeli” yerine “problem tanımlayıcı eğitim” olarak adlandırdığı bir model önerir. Bu modelde insan kendi kişiliğinin farkına varır ve özgür eylemleriyle dünya ile ilişkilerindeki problemleri tanımlama fırsatı bulur. Öğretmen ve öğrenci eşit koşullarda diyaloga katılır, birbirleri üzerinde tahakküm kurmadan eleştirel bir bakışla birer araştırmacı olarak ortaklaşa çalışırlar. Öğrencilerin algı gücü gelişir ve öğrenciler dünyayı durağan değil, zaman içinde değişen bir gerçeklik olarak algırlar. Bu çalışmada, Freire’nin geleneksel eğitime yönelik eleştirileri ve özgür bireyin gelişimine hizmet edecek eğitimin nasıl olması gerektiğine ilişkin görüşleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Paulo Freire, Eğitim, Özgürlük, Eleştirel Pedagoji

(Education As A Mediator Of Freedom In Philosophy Of Paulo Freire)

ABSTRACT

Paulo Freire who is a pioneer of critical pedagogy approach, accepts education as a mediator of freedom. However, in a traditional approach, education becomes a tool of dominance. Freire criticizes traditional education which he calls as “banking educational model” since it fits oppressive community model. In this model, the students are objects while the teachers are in position of subject. In this perspective, there is no dialogue, but a unilateral enforcement. Thus, traditional educational model has an authoritarian structure and it serves for dominant community to keep up their dominancy. Freire proposes a model which he calls “problem diagnostic education” instead of “banking education”. In this new model, human becomes aware of himself and finds an opportunity to diagnose the problems in his relationship with the world by means of his free actions. Teacher and students participate in the dialogue equally and work collaboratively as an investigator such that without establishing any dominancy on each other but with a critical approach. Thus, students’ perceptual skills develop and they perceive the world as a reality which changes in course of time instead of as a stable entity. In this study, Freire’s critics on traditional education and thoughts on how an educational system which will serve development of free individuals must be designed were examined.

Keywords: Paulo Freire, Education, Freedom, Critical Pedagogy

*Bu makale, 12-14 Kasım 2015 tarihleri arasında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nde düzenlenen “Felsefe, Eğitim ve Bilim Tarihi Sempozyumu”nda sunulan bildirinin düzenlenmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi A.B.D.

“Özgürleşme bir praksistir: insanların üzerinde yaşadıkları dünyayı dönüştürmek için düşünmesi ve eyleme geçmesidir. ...”
(Freire, Ezilenlerin Pedagojisi, s.56.)

I.

20. yüzyılda, klasik eğitim felsefesine olduğu kadar analitik eğitim felsefesine de yönelik bir tepkiyle, eleştirel eğitim felsefesi adında yeni bir disiplin gelişmiştir. Eleştirel eğitim felsefesi, kendi içinde farklı anlayışları barındırır da temelde eğitimin sosyal kurumlarla ilişkisi ve bu kurumların eğitime olan etkileri üzerine odaklanır. Mevcut şekliyle eğitimin itaati içselleştirerek, bireyin özgürlüğünü ve yaratıcı gücünü geliştirmesini engellediğini vurgular. Eleştirel eğitim felsefesi, otoriter tavrı ortadan kaldıracak bir eğitim anlayışı geliştirmek ister. Bu bağlamda eleştirel eğitim felsefesi, bir yandan yürürlükteki eğitim anlayışının dayanaklarını eleştiri süzgecinden geçirip eğitime ilişkin yıkıcı bir tavır sergilerken, diğer yandan mevcut eğitimin yerini alacak eğitimin nasıl olması gerektiğini belirleyerek yapıcı bir tavır sergiler. Dolayısıyla eleştirel eğitim felsefesinin sadece ‘eleştiri dili’ kullanmadığı, bir de ‘imkân dili’ geliştirdiği söylenebilir. Eleştirel eğitim felsefesi iki şekilde karakterize edilir. Birinci şekliyle eleştirel eğitim felsefesi, Batı felsefesinin, Aydınlanma sonrasında, her biri farklı ilgi ve amaçlarla karakterize olan iki ayrı felsefeye bölünmesinin sonucunda ortaya çıkan yeni anlayışların eğitim alanındaki düşüncelerini ifade eder. Bu felsefe, Anglo Sakson dünyada hüküm süren bilgi ve bilim ağırlıklı, pozitivist ve mantıksal yönelimleri öne çıkan analitik felsefeye karşıt, metafiziksel ve etik yönelimleriyle öne çıkan, daha ziyade Fransa ve Almanya’da temsil edilen Kıta felsefesidir. Birinci anlamıyla eleştirel eğitim felsefesi, Kıta felsefesi kapsamı içinde yorumlanan Marksizm, hermeneutik, fenomenoloji, postyapısalcılık, postmodernizm ve feminizm gibi felsefi akımlara bağlı olarak gelişen ve bu akımların eğitim konusundaki görüşlerinin toplanmasıyla oluşan bir felsefedir. İkinci şekliyle eleştirel eğitim felsefesi, yukarıda saydığımız akımlardan özellikle de, Marksist Eğitim Kuramı ve Frankfurt Okulu ya da Eleştirel Kuramdan yoğun bir şekilde etkilenerek Antonio Gramsci, Paulo Freire, Henri Giroux ve Ivan Illich gibi eğitim felsefecileriyle temsil edilen anlayışı ifade eder. Felsefeyle yoğun bir ilişkisi olan ve kendine özgü bir eğitim anlayışıyla ortaya çıkan eleştirel eğitim felsefesinin bu şekline, *eleştirel pedagoji* adı verilmektedir.¹ Eleştirel

¹Ahmet Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2001, s.201-202.

pedagoji, yukarıdan dayatılan değil tabandan kurulacak bir pedagojiden yanadır. Bu bağlamda eleştirel pedagoji savunucuları, pedagojinin temel özelliklerinden biri olan programların standart hale getirilmesine karşı çıkarlar. Egemen ideoloji, kendi çıkarlarını korumak ve varlığını devam ettirmek adına standart eğitim programları uygulamaktadır. Standart programlar, eğitimin öznelere olan öğrencilerin, özgürce kendilerini ifade etmelerine imkân sağlamadığı gibi farklı kimliklerin gelişmesine de engel olurlar.² Bu nedenle eleştirel pedagoji savunucuları, geleneksel eğitimin biçim ve içeriğine karşı çıkararak, öğrencilerin kendi kimliklerini belirlemelerine imkân sağlayacak eğitim anlayışı geliştirirler. Bu çalışmada, eleştirel pedagojinin önde gelen isimlerinden Paulo Freire'nin (1921-1997), geleneksel eğitime yönelik eleştirileri ve özgür bireyin gelişimine hizmet edecek eğitimin nasıl olması gerektiğine ilişkin görüşleri incelenmiştir.

II.

Freire, orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ancak 1920'lerde dünya genelinde yaşanan ekonomik bunalım, ülkesi Brezilya'yı da etkilemiş ve ailesinin ekonomik durumu bozulmuştur. Çocukluk ve gençlik yılları yoksulluk içinde geçmiştir. Yaşadığı sıkıntılar düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olmuş, hayatı boyunca geri kalmışlığın sebeplerinin izini sürmüştür. Freire, insanların yaşadığı sıkıntıların eğitimle olan bağlantılarını göstermeye çalışmış, özgün düşünceleriyle eğitim felsefecileri arasında farklı bir yer edinmiştir. Freire, sadece eğitim ile ilgilenenlerin değil bağımsızlık mücadelesi veren insanların da sıkça başvurdukları bir adres olmuştur. Nitekim eserlerinde, ezilmiş, baskı altına alınmış toplumların içinde buldukları olumsuz durumları konu edinmiş; eğitim, politika, özgürlük, otorite, emperyalizm ve bunlar arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışmıştır. H. Giroux, hiçbir sınıf ya da kültüre ait olmayan bir sınır entelektüeli olarak tanımladığı Freire'nin yazılarının "devletin baskıcı aygıtına meydan okuyan ve özgürlük, eşitlik, adalet gibi modern değerler için mücadele eden hareketlere ve yeni kültürel çabalara yakın duran dolambaçlı bir mücadele ve muhalefet yapısı taşıdığını"³ ifade eder. Sınır entelektüeli Freire'nin temel amacı insan olmanın ne anlama geldiğini ve insanileşmiş bir dünyanın nasıl kurulabileceğini gösterebilmektir.

²Kemal İnal, "Eleştirel Pedagoji: Ezilenler İçin Eğitim", *Eleştirel Pedagoji Politik Eğitim Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, Ocak-Şubat 2009, s.9.

³Henry A. Giroux, *Eleştirel Pedagoji ve Neoliberalizm*, çev., Barış Baysal, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2007. s.295.

Freire insanı, kendini ve dünyayı dönüştürme gücüne sahip, eylemleri üzerine düşünebilen bir varlık olarak nitelendirir. İnsanın sahip olduğu bu yetenek insanı, kendilerini faaliyetlerinden ayıramayan ve böylece de eylemleri hakkında düşüneyen hayvanlardan ayırır. İnsanlar, hayvanlardan farklı olarak, içinde yaşadıkları fiziksel dünyayı tarihsel bir alana dönüştürebilme ve kendilerine dayatılan sınırları aşabilme gücüne sahiptirler. İnsanlar içinde yaşadıkları dünyayı nesneleştirerek, sınırların belirleyiciliği ve kendi özgürlükleri arasında diyalektik bir ilişki içinde var olurlar. İnsanlar kendilerini, nesneleştirdikleri dünyadan ve kendi etkinliklerinden ayırarak, karar verici duruma gelirler ve böylelikle kendilerini sınırlayan durumları aşabilme yetisine sahip olurlar. İnsanın bu 'sınır durumu' nu aşması ise özgürleşmesinin önünde engel olarak duran verili olanı edilgen bir şekilde kabul etmek yerine, onu yadsıyan 'sınır eylemler' aracılığıyla olur. Yani, verili konumda olan 'sınır durumun' aşılması, bu durumun tarihsel olarak içinde yer aldığı somut gerçeklik üzerinde, eleştirel bilinçle etkinlikte bulunularak başarılıdır. Gerçeklik bu şekilde dönüştürülür ve önceki 'sınır durum' geride bırakılırken yeni 'sınır durumlar' ortaya çıkar ve onlar da yeni 'sınır eylemler' in ortaya çıkmasında etkin olur. Bu ilişki, diyalektik bir şekilde işleyerek insanın kendini sürekli olarak yeniden var kılmasını sağlar. Bu sayede insan, kendi ürünüyle ve dünyayla özgürce karşı karşıya gelir. Bu karşılaşma durumu düşünce ve eylem birliği sayesinde anlam kazanır. Freire, düşünce ve eylem birliğini insana özgü bir faaliyet olarak görür ve bu durumu 'praksis' kavramıyla açıklar. Praksis, teori ile pratiğin diyalektik olarak birbirlerini etkiledikleri, dünyanın dönüştürülmesini sağlayan bilinçli eylemi ifade eder.⁴ Freire, praksis kavramına yüklediği anlam çerçevesinde Marksist gelenekle bağdaşarak, insanın kendi pratik etkinliği ile nesnel bir dünya oluştururken, aynı zamanda bilinçli bir varlık olduğunu kanıtladığını düşünür. Marsizm'de olduğu gibi Freire'nin düşüncesinde de bilinç, insanî pratiğe içkindir. Marsizm'de insanî pratik, insanın doğa üzerinde gerçekleştirdiği eyleme yani emeğe karşılık gelir. Emek ya da insanın dönüştürücü gücü, insanî yaşamın temelini oluşturur.⁵ Nitekim Marx'a göre asıl mesele insan yaşamını anlamak değil, yaşamı değiştirecek bir pratik ortaya koyabilmektir. Kendi ifadesiyle; "filozoflar, dünyayı çeşitli biçimlerde sadece yorumladılar; oysa sorun, onu

⁴Paulo Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, çev., D.Hattatoğlu-E.Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008, s.74-78, 103.

⁵Nilgün Toker Kılınç, "İnsanın Kurtuluş Hikâyesi Olarak Marx'ın Felsefesi", *Felsefe Yazıları Karl Marx*, Hil Yayınları, İstanbul, 2004, s.10.

değiştirmektedir.”⁶ İnsan yaşadığı dünyayı değiştirdiği sürece kendini gerçekleştirmiş olur. Freire’de Marx’ın düşünceleri doğrultusunda insanı, dünya üzerindeki eylemleriyle kültür ve tarih alanını oluşturan, kendini ve dünyayı dönüştürme gücüne sahip bir varlık olarak tanımlar.

Freire, insana yüklediği anlam çerçevesinde toplumsal yaşamın hedefini belirlemeye çalışır. Toplumsal yaşamın hedefi dünyanın insanileştirilmesidir. Ona göre insanlaşma, adaletsizlik, sömürü, baskı ve ezenlerin şiddetiyle engellenir; ezilenlerin özgürlük ve adalet özlemiyle, kaybettikleri insanlığı yeniden kazanma mücadelesiyle sağlanır. İnsanileşmiş bir dünyada yaşamak bu mücadelenin başarıya ulaşmasına bağlıdır. Aksi takdirde insanlık, insandışılaştırılmış bir dünyada yaşamak durumunda kalır. İnsandışılaşma sadece insanlığı çalınmış olanları değil onların insanlığını çalmış olanları da niteleyen bir kavramdır. İnsandışılaşma, insan haline gelme yetisinin bir tahrifidir ve ezilenlerin kendilerini bu hale getirenlere karşı mücadele etmesiyle aşılabılır. Bu mücadelenin anlamlı olabilmesi ise ezilenlerin, insanlıklarını yeniden kazanma peşinde koşarken, kendilerini ezenleri, ezmelerine bağlıdır. Bu durum ancak ezilenlerin, hem kendilerinin hem de ezenlerin insanlığını yeniden sağlayacak bir bilince sahip olmalarıyla sağlanır. Bu bilinç oluşmadan bu kısır döngüden kurtulma ve insanileşmiş bir dünya kurmak imkânsızdır. Freire, bu bilinç düzeyine ulaşmış ezilenlerin, büyük insani ve tarihi görevinin, hem kendilerini hem de ezenlerini özgürleştirmek olduğunu belirtir. Çünkü iktidarlarını kullanarak sömüren, gasp eden ezenler, bu iktidardan ne ezilenleri ne de kendilerini özgürleştirme gücünü alabilirler. Sadece ezilenlerin zayıflığından doğan erk, hem ezilenleri hem de ezenleri özgürleştirecek kadar kuvvetli olabilir. Dolayısıyla insanlığın özgürleşmesini sağlayacak olanlar ezilenlerdir. Ancak bu durumda, ezen-ezilen çelişkisi ortadan kaldırılabılır ve yeni bir insan tipi ortaya çıkar. Artık ezen de yoktur ezilen de. Sadece özgürlüğe ulaşma sürecindeki insan vardır.⁷ Bu noktada şunu da ifade edelim ki ezilenlerin, uğruna mücadele ettikleri özgürlük sadece aç kalmama özgürlüğü de değildir. Bu özgürlük, Freire’nin, E. Fromm’un ifadeleriyle dile getirdiği “...yaratma ve kurma özgürlüğü, şaşabilme ve göze alabilme özgürlüğü. Böyle bir özgürlüğü tatmak için etkin ve sorumlu bir birey olmak gerekir; tutsak ya da çarkın iyi yağlanmış bir dişlisi olan birey değil...”⁸

⁶Karl Marx, “Feuerbach Üzerine Tezler”, *Felsefe Yazıları Karl Marx*, çev., Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2004, s.106.

⁷Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, s.22-23, 27.

⁸A.g.e., s.46.

Özgürlük mücadelesine girişmeyen, egemen yapıya uyum sağlamış, bu yapıya teslim olmuş ezilenlerin yaşama durumunu Freire, “sessizlik kültürü” olarak adlandırır. Sessizlik kültürü, sınır durumdan kurtulamama sonucu bireyin sürü haline gelmesini ifade eder. Sessizlik kültürü içinde yaşayan insanlar, dünyalarını değiştirmek için eylemde bulunmazlar. Dolayısıyla praksisten yoksun bir toplumsal yapı oluştururlar. Sessizlik kültürü içinde yaşayan insanların, özgürleşmeye neden olacak gücül bir enerjileri ve yerine getirmek istedikleri bir arzuları yoktur.⁹ Evcilleşmiş halde, kendilerine sunulanı olduğu gibi kabul eder, ezenlerin çıkarlarına hizmet eden düzeni açık seçik göremez ve sürüvari bir toplumsal yaşam sürerler. Bu insanlar, içinde buldukları durumu dillendirecek bir sese kulak vermedikleri gibi, kendi vicdanlarının sesini dinlemeyi de reddederler. Bu kültür içinde yaşayan insanlar, sömürünün ürünü olan çektikleri çilelerin sebeplerini ya kendilerinde bulurlar ya da doğaüstü güçlere atfederler. Örneğin, köylüler açlığı ya kendi yetersizliklerine ya da tanrıların öfkesine bağlayarak açıklamaya çalışırlar.¹⁰ Oysa açlık ne kendi yetersizliklerinin ne de tanrıların cezalandırmasının sonucudur. Bu durum, ezilenlerin dünyalarını dönüştürecek bir bilinçten yoksun olmalarının/bırakılmalarının sonucudur.

304

İnsanların içine gömülü olarak yaşadıkları sessizlik kültürü, yukarıda ifade ettiğimiz tarzda cehaletin ürünü olabileceği gibi eğitimin de ürünü olabilir. Freire, sessizlik kültürünün oluşmasına neden olacak türden eğitime, negatif bir anlam yükler ve yanlış eğitim uygulamalarının insanın bilincine ulaşmasını engellediğini düşünür. Freire göre mevcut şekliyle geleneksel eğitim böyle bir yapıya sahiptir ve insana bilinçli bir yaşam sunacak dayanaklardan yoksundur. Freire, geleneksel eğitim uygulamalarını, bir bankada yapılan işlemlere benzeterek, bu modeli “bankacı eğitim” modeli olarak adlandırır. Bu modelde eğitim, bir “tasarruf yatırımı” olarak düşünülür. Öğrenciler “yatırım nesnelere”, öğretmenler ise “yatırımcı”dır. Öğretmen, iletişim kurmak yerine tahviller çıkarır ve öğrencilerin sabırla aldığı, ezberlediği ve tekrarladığı yatırımlar yapar. Geleneksel eğitim sisteminde anlatılanı mekanik bir şekilde ezberleyen öğrenci, öğretmen tarafından doldurulması gereken kaplara dönüştürülür. Öğretmen kapları ne kadar çok doldurursa o kadar iyi öğretmen, kaplar ne kadar doldurulmalarına izin verirse, o kadar iyi öğrenci olunur. Bankacı eğitim modelinde yaratıcılık, dönüşüm ve bilgi yoksunluğu yüzünden insan, adeta rafa kaldırılmıştır.

⁹Adem Yıldırım, *Eleştirel Pedagoji: Ivan Illich ve Paulo Freire'in Eğitim Anlayışı Üzerine*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2010, s.107.

¹⁰Jeol Spring, *Özgür Eğitim*, çev.,Ayşen Ekmekçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.70.

Çünkü bu sistemde insanın kendini gerçekleştirmesi, kendini ve dünyayı dönüştürecek bilinçli eylemde (praksis) bulunması imkânsız hale getirilmiştir.¹¹ Mekanik, statik bir bilinç oluşturan bankacı model, öğrencileri alıcı nesnelere dönüştürür. Öğrenciler kendilerine empoze edilen pasif öğrenen rolünü tamamen benimsedikçe, dünya ve gerçekliğin sadece kendilerine gösterilen küçük bir kısmını algılayabilirler.¹² Bu anlayışla hareket eden bir eğitim, yaratıcılığı ortadan kaldırır ve insanı seyirci olarak düşünür. İnsan bilinçli bir varlık değil, daha ziyade bir bilincin sahibidir. Dış dünyanın gerçekliğinin yığılma bilgilerini edilgen bir biçimde almaya müsait boş bir zihindir. Freire'ye göre böyle bir zihin, "bilinç tarafından erişilebilir olmak" ile "bilince girmek" arasında ayırım yapmaz. Oysa her şey bu ayırma göre anlam kazanır. Freire, yaptığı bu ayırımı şu sözlerle ifade eder; "beni kuşatan nesnelere, benim bilincim tarafından erişilebilirdir, fakat bilincimin içinde duruyor değil. Onların farkındayım ama benim içimde değildiler."¹³

Bankacı eğitim modelinde bilgi, kendilerini bilen sayanların, yine onlar tarafından hiçbir şey bilmediği düşünülen öğrenciye verdiği bir armağan olarak düşünülür. Oysa bilgi, değişen tarihsel şartlara bağlı olarak oluşturulan aktif bir sürecin ürünüdür. Buna bağlı olarak öğrenciler bilgiyi pasif bir şekilde olduğu gibi alan bireyler değil, onu aktif bir biçimde oluşturanlardır.¹⁴ Dolayısıyla bilgi, buluş ve yeniden buluş yoluyla, durmak bilmeyen, sürekli, umut dolu araştırmalarla peşinden koşulması gereken bir yapıya sahiptir. Freire'ye göre başkalarını mutlak bilgisiz sayıp kendini üstün görme anlayışı baskı ideolojisinin karakteristik özelliğidir. Öğrenciler kendilerine yüklenen malzemeyi istiflemekle ne kadar çok meşgul olurlarsa, dünyayı dönüştürme gücünden ve eleştirel bilinçten de o kadar uzaklaşırlar. Öğrencilerin yaratıcı gücünü asgariye indiren bankacı eğitim modeli, dünyanın dönüştürülmesini istemeyen ezenlerin çıkarına hizmet eder ve böylece de egemenliğin pratiği haline gelir. Toplumsal kalıplara uygun davranış örüntüleri sergileyecek kişilerin yetiştirilmesi, ezenlerin çıkarlarını sürdürmelerini sağlar. Ezilenlerin bilinci gelişir ve içinde buldukları dezavantajlı durumları görmeye başlarsa, ezenlerin huzuru bozulur. Dolayısıyla ezenlerin huzuru, kendilerinin oluşturduğu dünyaya, ezilenlerin

¹¹ Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, s.49.

¹² Henry A. Giroux, "Paulo Freire's Approach to Radical Educational Reform", *Curriculum Inquiry*, Vol.9, No:3, 1979, p.265.

¹³ Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, s.53.

¹⁴ Anne Hickling-Hudson, "Toward Communication Praxis: Reflections On The Pedagogy of Paulo Freire and Educational Change In Grenada", *Journal of Education*, Vol.170, No.2, 1988, s.12.

ne ölçüde uyduklarına ve bu dünyayı ne kadar az sorguladıklarına bağlıdır. Freire, eğer insanlar araştırmacıya ve ontolojik yetileri de insanlaşmaysa er ya da geç bankacı eğitimin kendilerinde sürdürmeye çalıştığı çelişkiyi görebileceklerini ve kendi özgürleşmelerinin mücadelesine girebileceklerini vurgular.¹⁵ Ona göre özgürleşme, ezilenlere armağan edilecek bir şey değildir. Özgürleşme, ezilenlerin özgürleşme mücadelesine özne olarak katılmalarının ürünüdür. Özgürleşme tarihin verili bir gerçeği değil, insan doğasının bir gereğidir. Özgürlük için eğer tarihsel şartlar bulunmuyorsa, umudu kaybetmeden bu şartları oluşturmak gerekir. Özgürleşme umudu, özgürleşme anlamına gelmese de, varoluşsal bir ihtiyaç olarak vazgeçmemeyi sağlar. Özgürlüğün izini sürekli ve sorumlu bir şekilde sürmek gerekir. Özgürlük, insanın dışında bir ideal olmadığı gibi mit haline gelen bir fikir de değildir. İnsanın yetkinleşme arayışının olmazsa olmaz koşuludur. Özgürleşme; kader, yazgı ya da ağır bir yük değil, bir olasılıktır.¹⁶ Freire, bu olasılığı gerçekleştirebilmek için de eleştirdiği “bankacı eğitim modeli” yerine, “problem tanımlayıcı eğitim modeli”ni önerir.

Problem tanımlayıcı eğitim modeli, insanların dünyayı nesneleştirmelerini ve onu eleştirel bir bakışla değerlendirip değiştirmek için eylemde bulunmalarını sağlayacak bir yapıya sahiptir. Bu eğitim modelinde öğrenciler, kendi kişiliklerinin farkına varır ve eleştirel düşünebilme becerisi edinirler.¹⁷ Öğretmen bilgiyi depolama yoluyla değil, öğrencinin eleştirel yeteneklerine odaklanarak öğrenmesini sağlar. Öğretmen sorular sorarak, konuları problem haline getirerek öğrencilerin düşünebilme yeteneklerini geliştirir.¹⁸ Oluşturulan demokratik ortamda, özgür eylemleriyle kendini, içinde bulunduğu dünyayı, eleştirel bir bakışla değerlendiren öğrenciler, dünyanın durağan değil, zaman içinde değişen bir gerçeklik olduğunu algırlar. Problem tanımlayıcı eğitim modelinde, öğretmen ve öğrenciler, düşünme edimini eylemden koparmadan, aynı anda hem kendileri hem de dünya hakkında düşünürler ve böylelikle düşünme ve eylemde bulunmanın gerçek bir biçimini oluştururlar.¹⁹ Düşünme ve eylem birliğini oluşturmakla da praksis varlıklar haline gelirler. Eğitim, praksis içinde sürekli yeniden oluşturulur. “Praksis’e dayalı bir eğitim, insanın çevresini saran materyaller

¹⁵Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, s.49-53.

¹⁶Paulo Freire, *Yüreğin Pedagojisi*, çev., Özgür Orhangazi, Ütopya Yayınları, Ankara, 2014, s.39,86. Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, s.25.

¹⁷A. Durakoğlu, B. Biçer and B. Zabun, “Paulo Freire’s Alternative Education Model”, *Anthropologist*, 16(3), 2013, p.526.

¹⁸Peter Mayo, *Özgürleştiren Praksis*, çev., H.H.Aksoy-N.Aksoy, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011, s.108.

¹⁹Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, s.60.

üzerinde eylemde bulunmasına ve onlar üzerine onları dönüştürmek için düşünmesine izin veren bir eğitimidir.”²⁰ Bu eğitim anlayışı içerisinde insan, kendisini olmuş bitmiş bir varlık olarak değil, yetkinleşme yolunda, süreç içinde bir varlık olarak değerlendirir.

Freire, özgürleştirici bir praksis olarak gördüğü problem tanımlayıcı eğitimin, egemenliğe tabi kılınmış ezilen insanların kurtuluşları için mücadele etmek zorunda olduğunu vurgular. Bu amaca ulaşmak için de problem tanımlayıcı eğitimin, öğretmen ve öğrencileri, otoriterliğin ve yabancılaştırıcı entelektüalizmin kısılcısından kurtarması ve eğitim sürecinin özneleri haline getirmesi gerekir.²¹ Bu bağlamda özgürlükçü eğitimci, bir yandan öğrencileri bilimsel/teknik olarak donatmak, onlara çeşitli beceriler kazandırmak için uğraşırken, diğer yandan da öğrencilerin hemen her beklentisini belirleyen egemen ideolojinin üzerindeki sis perdesini kaldırmaya çalışmalıdır.²² Bu anlayışla yetiştirilen bireyler, eğitim sürecinin özneleri haline gelirler ve ezenlerin çıkarlarını değil, ezilenlerin içinde buldukları durumları değiştirmeleri gerektiği anlayışını savunurlar.

Freire, özgürleşme aracı olarak gördüğü eğitimin tarafsız olamayacağını vurgular. Ona göre, “eğitimi bir şekillendirme süreci olarak değerlendirmek yanlılığı, taraflılığı da beraberinde getirir. Bu nedenle eğitimin yansızlığı söylencesi, eğitime yalnızca soyut anlamda insanlık yararına yaptığımız bir görev gibi bakarak eğitsel sürecin siyasal doğasını yok saymaya yönelir. İşte bu söylence; saf, kurnaz bir uygulama ile dürüst, eleştirel bir uygulama arasındaki temel farklara ilişkin anlayışımız için çıkış noktasıdır.”²³ Bu bakış açısıyla eğitim, ya insanların var olan sistemin mantığıyla bütünleşmelerini kolaylaştırarak düzene uygunluk sağlamakta kullanılan bir araç olarak işler; ya da onların kendilerini içinde buldukları gerçekliğe eleştirel ve yaratıcı bir zihinle baktıkları, dünyalarının dönüştürülmesine nasıl katılacaklarını keşfettikleri bir araç ve bir özgürlük pratiği haline gelir.²⁴ Bu durumda eğitimcilerin yapması gereken şey, kendi

²⁰Mayo, *Özgürleştiren Praksis*, s.97.

²¹Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*, s.63.

²²Paulo Freire-Ira Shor, “Dönüşümün Riskleri ve Hissettirdiği Korkular? Paulo Freire ile Söyleşi,” *Eleştirel Pedagoji Söyleşileri*, çev.,E.Ç.Babaoğlu, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009. s.194.

²³Paulo Freire-Donaldo Macedo, *Okuryazarlık: Sözcükler ve Dünyayı Okuma*, çev.,Serap Ayhan, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.82.

²⁴Serap Ayhan, “Paulo Freire: Yaşamı, Eğitim Felsefesi ve Uygulaması Üzerine”, *Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:28/2, 1995, s.198.

kendilerine, kime hizmet ettiklerini, ne adına çalıştıklarını sorarak, nasıl bir eğitimden taraf olduklarını belirlemek olmalıdır.²⁵

Freire'nin düşüncesinde taraflı bir etkinlik olan eğitim, aynı zamanda politik ve ideolojik bir araç olarak görülür. Eğitim, politik bilinci oluşturan ve işlevsel hale getiren bir süreçtir.²⁶ Freire, 1970 öncesi dönemde eğitimin politika ile ilişkisi üzerine hiç konuşmadığını, 1970 yılında "*Ezilenlerin Pedagojisi*"ni yazdığı süreçte ise eğitimin politika olmadığını, eğitimin politikanın sadece bir yönü olabileceğini düşündüğünü ifade eder. Ancak daha sonraki dönemde yeni bir düşünsel düzeye ulaştığını ve eğitimin politikanın ta kendisi olduğunu düşündüğünü söyler. Kendi ifadesiyle, "bugün öğrenme sürecini biçimlendiren eğitimin son derece politik bir nitelik taşıdığı farkındayım. Eğitim politikadır ve yine politika da son derece eğitseldir."²⁷ Bu bağlamda Freire, eğitimcilerin yapmak zorunda olduğu şeyin, eğitimin siyasal olduğu ve uygulama içinde kendisiyle tutarlı olmak durumunda bulunduğu olgusunu açıklığa kavuşturmak olduğunu vurgular.²⁸ Eğitimci, eleştirel bir bilinç oluşturmak adına, kendisini siyasal olanı bildirmek ve nakletmekle yükümlü hissetmelidir. Siyasal açıklığa sahip olamayan eğitimciler, öğrencilerinin en fazla, sözcüğü okumasına yardım edebilirler, fakat onların dünyayı okumasına yardım etmede yetersiz kalırlar. Çünkü öğrencilerin dünyayı okumasına olanak veren bir okuma-yazma etkinliği siyasal açıklık gerektirir.²⁹ Nitekim Freire, okuryazarlığı, kişinin kendisine dışarıdan empoze edilen talimat ve efsaneleri olduğu gibi almasına yarayan bir araç olarak değil, kişinin kendi niyetlerini, yaratıcı gücünü ve eleştirel perspektifini ifade etmesi için bir araç olarak kurar. Okuryazarlık sayesinde insanlar geniş çaplı bilgiye ulaşmanın yanında, eleştirel bir öz-tepkisellik geliştirerek, kendi eleştirel farkındalıklarını ortaya koyarlar.³⁰ Dolayısıyla insanlar, içinde buldukları toplumsal yapıya eleştirel bakmayı ve toplumu dönüştürme yönünde harekete geçmeyi öğrenirler. Bu bağlamda Freire, bir bilinç oluşturma anlayışına dayalı eleştirel okur-yazarlığı, işlevsel okur-yazarlıktan ayırır. İşlevsel okur-yazarlık, okuma yazmanın mekâninin öğrenilmesi, yani öğretimi takip etmek, işaretlerin anlamlarını okumak, bir formu doldurmak, imza atmak için gerekli temel okuma-yazma becerilerinin

²⁵Peter Mayo, *Gramsci, Freire ve Yetişkin Eğitimi*, çev., Ahmet Duman, Ütopya Yayınları, Ankara, 2011, s.82.

²⁶Yıldırım, A.g.e., s.110.

²⁷Freire-Shor, *Eleştirel Pedagoji Söyleşileri*, s.182.

²⁸Freire-Macedo, *Okuryazarlık: Sözcükler ve Dünyayı Okuma*, s.84.

²⁹A.g.e.,s.194.

³⁰Peter McLaren, *Che Guevara, Paulo Freire ve Devrimin Pedagojisi*, çev., Hale Alpmen, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006, s.205.

öğrenilmesini ifade eder. Eleştirel okur-yazarlık ise hem sözcükleri hem de dünyayı okumayı, yani özgürleştirici bir süreci ifade eder.³¹ Bu süreç vasıtasıyla insan metinlerin, kurumların, sosyal pratiklerin, kültürel formların ideolojik boyutlarını açığa çıkarır, eyleme geçmek için bir ön gereklilik oluşturan tartışmayı yapabilecek bir bilinç düzeyine ulaşır.³² Freire, okuma-yazmanın eleştirel bilinçle bağlantısını kurarak, insanların özgürleşmesi için bir zemin oluşturmaya çalışır.

Freire göre eğitim, insanları özgürleştirici bir yapıya sahip değilse ve sömürüye karşı bir duruş sergilemiyorsa, onun eğitim etiketiyle nitelendirilmesi doğru değildir.³³ İnsanı özgürleştirme aracı olarak görülmesi gereken eğitim, insanın varoluşsal anlamda, kendinden sorumlu bir varlık olmasını sağlar. Freire'nin özgürlük anlayışı, bireyin varoluşsal anlamda kendinden sorumlu olma durumuyla hareket ederek ötekini de özgürleştirme ve onu kabullenme durumunu da içerir. Nitekim özgürleşme pratiği olarak eğitim, dünyanın, insanlardan ayrı bir varoluşa sahip bir gerçeklik olduğunu reddettiği gibi, insanın soyut, yalıtılmış ve dünyadan bağımsız ve ayrı bir varoluşa sahip olduğu anlayışını da reddeder.³⁴ Bu bağlamda Freire, özgürleştirici bir eğitim sürecinde, insanlar arası ilişkileri düzenlemede önemli bir araç olan diyalogun önemine dikkat çeker.

Freire, insanî bir olgu olarak gördüğü diyalogun özünü sözde bulur. Sözün “düşünme” ve “eylemle” bağlantısını kurarak sözü praksise eşitler. Ona göre, praksis olmayan hiçbir gerçek söz yoktur. Bu yüzden gerçek söz söylemeyi, dünyayı dönüştürmek olarak görür. İnsanî varoluş suskunluk içinde kalıp sahte sözlerle beslenemez, ancak gerçek sözlerle, insanların dünyayı dönüştürmekte kullandığı sözlerle beslenmelidir. Kendi ifadesiyle; “Gerçek sözü -bu; iş, praksis ile eş anlamlıdır- söylemek, dünyayı dönüştürmek demektir ama bu sözü söylemek üç beş kişinin imtiyazı değil, her insanın hakkıdır. Sonuç olarak da hiç kimse gerçek bir sözü tek başına söyleyemeyeceği gibi, hiç kimse bunu diğerlerinin sözünü gasp eden bir belirleme eylemiyle de söyleyemez. Söylerse, adına konuştuğu kişilerden sözlerini çalan buyurgan bir edimde bulunmuş olur.” Freire'ye göre, insanların kendi sözlerini söylemekle dünya dönüşüme uğruyorsa, diyalog, insanların insan olarak taşıdıkları anlamın hakkını verme tarzı olarak kendini

³¹Ahmet Duman, “Önsöz” *Yüreğın Pedagojisi*, çev., Özgür Orhangazi, Ütopya Yayınları, Ankara, 2014, s.14.

³²Mayo, *Özgürleştirilen Praksis*, s.79-80.

³³Michael W. Apple, “Freire, Neo-Liberalizm and Education,” *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, Vol. 20, Number: 1, 1999, p.5.

³⁴Freire, *Ezilenlerin Pedagojisi*. s.58-59.

gösterir. Freire, varoluşsal bir gereklilik olarak değerlendirdiği diyalogu, insanlar arasındaki bir yüzleşme olarak görür. Diyalog kendi fikirlerini zorla başkasına kabul ettirme etkinliği olmadığı gibi tartışmacılar tarafından tüketilen basit fikirler değiş tokuşu da değildir. Diyalog bir yaratma edimidir, bir insanın başka bir insan üzerindeki egemenliğinin aracı olamaz.³⁵

Freire'nin diyaloga yüklediği anlam çerçevesinde, öğretmenin öğrenci üzerindeki mutlak egemenliği ortadan kalkar ve eğitim, bilgi paylaşımı sürecine dönüşür. Diyaloga dayalı bir eğitimde, öğretmen ve öğrenci hem öğrenen hem de öğreten konumundadır. Diyalog aracılığıyla, öğrencilerin öğretmeni ve öğretmenin öğrencileri şeklindeki ifadeler ortadan kalkar ve bunun yerine, öğrenci-öğretmen, öğretmen-öğrenci şeklinde yeni terimler ortaya çıkar. Yani öğretmen artık sadece öğreten değil, öğrencilerle diyalog içinde kendisine de öğretilen biridir. Öğrenciler ise kendilerine öğretilirken kendileri de öğreten kişilerdir. Böylece hem öğretmen hem de öğrenci eğitim sürecinin sorumluları haline gelirler.³⁶ Bu şekilde öğrenciler, kendileri ile aynı düzeyde öğrenme sürecine dahil olan öğretmenle birlikte öğretilenleri yapılandıran ve yeniden yapılandıran otantik* öznelere dönüşürler ve sürekli bir bilgi dönüştürme sürecine entegre olurlar.³⁷ Öğretmen ve öğrencinin otantikliğini koruduğu bir süreçte otoriteriyenizme dayalı gerekçeler artık geçerli değildir. Otoriteriyenizm bankacı eğitimin bir özelliğidir. Freire, öğretmenin bilen kişi olarak otoritesinin olması gerektiğini ancak bu otoriteyi asla otoriteriyenizme dönüştürmemesi gerektiğini vurgular. Otoriteriyenizm, öğretmen ve öğrenci arasındaki farkı çatışmaya dönüştürür. Gerekli olan pedagojik uzmanlığa ve bilgiye dayalı bir otoritedir, öğrenci üzerinde baskı oluşturacak türden otoriterlik değildir.³⁸ Baskı oluşturacak türden otoriterliğin olmayışı, öğretmen ve öğrenci arasındaki dikey ilişki biçimlerini ortadan kaldırır ve eğitim, özgürlüğün pratiği haline getirilmiş olur.

³⁵A.g.e., s.64-66.

³⁶A.g.e., s.57.

*Freire, otantik kavramına yüklediği anlamı varoluşçuluktan almıştır (Ayhan, A.g.m. s.204). Bu anlamda otantiklik, ötekilerden ve dünyadan soyutlanmadan, bireysel eylemleri ile kendi biricikliğini ortaya koyabilen insanın durumunu betimler.

³⁷Paulo Freire, *Pedagogy of Freedom: Ethical, Democracy and Civic Courage*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc, USA, 1998, p.33.

³⁸Mayo, *Gramsci, Freire ve Yetişkin Eğitimi*, s.91. Mayo, *Özgürleştirilen Praksis*, s.105.

III.

Sonuç olarak Freire, toplumsal gerçeklik ile bilinç arasında bir bağ kurar ve bu bağın, eğitimle nasıl şekillendirildiğini/şekillendirilebileceğini belirlemeye çalışır. Nitekim eğitim, bilincin gelişmesinin bir aracı olabileceği gibi bilincin gelişmesinin önündeki engelleri de üretebilir. Bilincin gelişmesi, insanın yaşam süreçlerinin farkına varmasını sağlarken, tersi durumda insan, dayatıldığı şekliyle bir dünyada yaşamaya mahkûm edilir. Bir başka ifadeyle, kendi bilincine sahip olmayan insan, toplumsal güçler tarafından şekillendirilir. Bu bağlamda Freire'nin, bankacı model dediği eğitim uygulaması, insanları özne olmaya değil, dayatılanı almaya uygun nesne konumuna getirir. Bankacı modelde amaç insanı, kendini ve dünyayı anlayacak ve dönüştürecek bir bilinç düzeyine ulaştırmak değil, ezenlerin istediği yapıyı mevcut şekliyle korumak ve sürdürmektir. Bankacı modelde yetiştirilen insan, kendi düşüncelerini değil, ezenlerin empoze ettiği düşünceleri hayata geçir. Düşünce ve eylem arasında ortaya çıkan bu çelişki aynı zamanda özgürlüğün yokluğunun göstergesidir. Düşünce ve eylem arasındaki bu çelişkiyi ortan kaldırmak, bireylerin özgürleşmesini sağlamak ise insanların praksis varlıklar haline getirilmesiyle olur. Bunu sağlayacak olan da, Freire'nin problem tanımlayıcı eğitim dediği modeldir. Problem tanımlayıcı modelde insan, kendi kararlarını veren, verdiği kararların sorumluluğunu alan, özgür birey olarak yetiştirilir. Bireysel özgürlük sağlandığında, bu durum ötekini de içerecek şekilde genişletilir ve birey edindiği bilgiyi, özgürleşmiş bir toplum oluşturma yönünde kullanır. Diğer yandan bireysel özgürleşme, ezenlerin değerlerine karşı durma ve toplumsal güçler üzerinde kontrol sağlamanın da önemli bir aşamasıdır. Dolayısıyla problem tanımlayıcı modelde insanların, dünyayı dönüştürme ve yeniden oluşturmada aktif özneler konumuna gelmeleri sağlanır. Özetle Freire, eğitim aracılığıyla insanlarda eleştirel bir bilinç oluşturmaya, insanî değerlerin işlediği, özgürleşmiş bir dünya kurmaya çalışmıştır. Bu düşüncelerin gerçekleşmesi durumunda, ezen-ezilen ayrımı ortadan kalkmış olacaktır. Freire'nin düşünceleri, bütün yönleriyle uygulama alanı bulamasa da, en azından farklı felsefî duruş ve siyasal görüşteki birçok insanın ilgisini çekmiş, eğitim üzerine yeniden düşünmeyi sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- APPLE, Michael W. "Freire, Neo-Liberalism and Education," *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, Vol. 20, Number: 1, 1999, pp. 5-20.
- AYHAN, Serap. "Paulo Freire: Yaşamı; Eğitim Felsefesi ve Uygulaması Üzerine", *Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:28/2, 1995, ss.193-205.
- CEVİZCİ, Ahmet. *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul, 2011.
- DUMAN, Ahmet. "Önsöz", Paulo Freire, *Yüreğin Pedagojisi*, Çev. Özgür Orhangazi, Ütopya Yayınları, Ankara, 2014.
- DURAKOĞLU, A., BİCER, B., ZABUN, B., "Paulo Freire's Alternative Education Model", *Anthropologist*, 16(3), 2013, pp.523-530.
- FREIRE, Paulo. *Ezilenlerin Pedagojisi*, Çev. Dilek Hattatoğlu-Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.
- FREIRE, Paulo. *Pedagogy of Freedom: Ethical, Democracy and Civic Courage*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc, USA, 1998.
- FREIRE, Paulo. *Yüreğin Pedagojisi*, Çev. Özgür Orhangazi, Ütopya Yayınları, Ankara, 2014.
- FREIRE, Paulo-MACEDO, Donald. *Okuryazarlık: Sözcükleri ve Dünyayı Okuma*, Çev. Serap Ayhan, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.
- FREIRE, Paulo-SHOR, Ira. "Dönüşümün Riskleri ve Hissettirdiği Korkular? Paulo Freire ile Söyleşi," *Eleştirel Pedagoji Söyleşileri*, Çev. E.Ç. Babaoğlu, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009.
- GIROUX, Henry A., "Paulo Freire's Approach to Radical Educational Reform", *Curriculum Inquiry*, Vol.9, No.3, 1979, pp.257-272.
- GIROUX, Henry A., *Eleştirel Pedagoji ve Neoliberalizm*, Çev. Barış Baysal, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2007.
- HICKLING-HUDSON, Anne, "Toward Communication Praxis: Reflections On The Pedagogy Of Paulo Freire And Educational Change In Grenada," *Journal of Education*, Vol. 170, Number:2, 1988, pp. 9-38.
- İNAL, Kemal. "Eleştirel Pedagoji: Ezilenler İçin Eğitim", *Eleştirel Pedagoji Politik Eğitim Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, Ocak-Şubat 2009, ss.2-10.

Zafer YILMAZ

- MARX, Karl. "Feuerbach Üzerine Tezler", *Felsefe Yazıları Karl Marx*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 2004.
- McLAREN, Peter. *Che Guevara, Paulo Freire ve Devrimin Pedagojisi*, Çev. Hale Alpmen, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006.
- MAYO, Peter. *Özgürleştirilen Praksis*, Çev. H.H.Aksoy-N.Aksoy, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011.
- MAYO, Peter. *Gramsci, Freire ve Yetişkin Eğitimi*, Çev. Ahmet Duman, Ütopya Yayınları, Ankara, 2011.
- SPRING, Jeol. *Özgür Eğitim*, Çev. Ayşen Ekmekçi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- TOKER KILINÇ, Nilgün. "İnsanın Kurtuluş Hikâyesi Olarak Marx'ın Felsefesi", *Felsefe Yazıları Karl Marx*, Hil Yayınları, İstanbul, 2004, ss.7-15.
- YILDIRIM, Adem. *Eleştirel Pedagoji: Ivan Illich ve Paulo Freire'in Eğitim Anlayışı Üzerine*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2010.

